

**Jan Klíma: Pod německou vlajkou. Příběh jedné koloniální říše.
Nakladatelství Libri. Praha 2005. Počet stran: 429. ISBN: 80-
7277-282-1.**

Pavel Kopecký

Abstract

An extensive work by a well-known Czech historian and a specialist on international relations deals with the rise and fall of the German colonial empire. Jan Klíma treats his vast space with exceptional and multilateral education and nearly literary language skillfulness. Above all, he is gifted with a characteristic ability which, however, is not by far typical of all scholars – the ability to find or at least indicate deeper historic connections and reveal topics for consideration going far beyond the formal boundaries of this book.

Key words: Book Review, Jan Klíma, International Relations, German Colonialism

Historika mezinárodních vztahů Jana Klímu jsme již ve Slovenské politologické revue poznali prostřednictvím recenze výtečné knihy „Salazar, tichý diktátor“. Přední pedagog Univerzity Hradec Králové náleží mezi znalce dějin Portugalska. V nedávné době koneckonců publikoval faktograficky vyčerpávající tlustospis podrobně mapující dějiny někdejší, první, a současně poslední koloniální velmoci. Věnuje se též vývoji bývalých závislých území tohoto evropského státu (Angoly, Mosambiku, Východního Timoru, Kapverd atd.), o nichž napsal řadu většinou velmi solidních publikací. Protože je však kolonialismus jev komplikovaný, není překvapením, že opravdová znalost, byť zdánlivě zacílená výhradně na Portugalsko a lusofonní země, vychází nutně z vědomosti daleko širší. Ze této rozsáhlé poučenosti vzešla monografie „Pod německou vlajkou. Příběh jedné koloniální říše“. Zdánlivě vedlejší produkt dominantní badatelské niky docenta Klímy je ve skutečnosti materií důstojnou, informačně a myšlenkově plnohodnotnou. V českém prostředí svým rozsahem a hloubkou zpracování tématu novátorskou.

V úvodu práce autor zřetelně naznačuje duchovní souvislosti mezi úsvitem evropské expanze a kolonialismu s potřebou „odvety“, jež se po staletím politického temna, územní rozdrobenosti a degramotizace znovu pozvolna pozvedala z jakéhosi rumiště, které vzniklo po pádu „veliké státní stavby“ pozdně antického Říma. K novému vzestupu ambiciózních

územních organismů došlo za vydatné pomoci katolické církve¹, což při bojích proti jinověreckým národům a jejich podmaňování sehrálo klíčovou roli. Pedagog Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové zevrubným postihnutím civilizačních vazeb mezi silnými evropskými celky a zámořskými územími v Africe, Tichomoří atp. poukazuje mimo jiné na umělost badatelských kategorií „moderní polské dějiny“, „český středověk“ či „slovenské kulturní dějiny“.² Tato metodologie jakoby vycházela z představ izolovaného vývoje a zjednodušuje až přílišně. Autor naopak ukazuje přímé ovlivnění podmaněných „naším“ světem křesťansko-židovské tradice, leč i vliv opačný, někdy až nečekaně silné influence mimoevropských kultur v evropském prostředí. Tyto vazby pochopitelně zintenzivněly po průkopnických objevitelských cestách na prahu novověku.

Rozpětí rozsáhlé knihy o více než čtyř stech stranách a pěti základních kapitolách (Hledání prostoru, Založení koloniálního impéria, Budování říše, Velká válka – velká likvidace, Touha po návratu) vytváří jako most spojnici mezi pohnutými dějinami 20. století včetně uchvatitelských ambicí Třetí říše a kolonizačně pionýrským raným novověkem. Ten poskytl základní impuls k nerovnoprávné ekonomické výměně mezi světadíly, ale rovněž k pomyslnému vývozu evropských myšlenek do mýty opředěného zámoří. – Včetně upevňování různých podob rasismu, jenž v jistých protoformách můžeme pozorovat již ve smýšlení starověkých Řeků, ale i Židů.³

Za poznámku stojí, že chudý „černý“ kontinent, o nějž jde v knize Pod německou vlajkou především a o který nastal kořistnický shon mocností 19. století, tj. určitý parcelační zápas provázený spory a obětmi („scramble for Africa“), jenž občas evokoval parforsní hon, totiž společenskou událost prestižní povahy bez skutečného efektu, tento „černý“ kontinent zažívá bohužel v dnešních časech určitou renesanci. Trochu paradoxní je, že ze strany Číny, bývalé polokolonie, v níž svá „pronajatá“ území držel i Berlín. Tvrdě kapitalistická Čínská lidová republika (ČLR) pod komunistickou stranou sluje raketovým vzestupem ekonomiky, jež provází energetická nenasytost, hledání odbytišť a zvyšování vlastní prestiže. Z těchto pragmatických důvodů protežuje, chrání od větších mezinárodních problémů vládní garnitury států bohatých na ropu nebo jiné zdroje (Súdán); programově pak dokonce vyhledává režimy, které se netěší obzvláštní úctě světového společenství.

¹ Spoluzachovala alespoň zbytky starověké správy – diecéze, skrze systém klášterní výstavby napomáhala udržení a postupnému rozšiřování vzdělanosti atd.

² Paralelně vystupují učebnicová dělení epoch; zploštěné výklady a vnímání *letopočtů* 476 či 1492 znalosti minulosti ještě více zatemňují, místo aby je pomáhaly objasnit.

³ Jeho formu z druhé polovice 19. století, kdy zámořská území ujařmuje německá monarchie, tzv. viktoriánský rasismus přesně vystihuje skvělá poéma Rudyarda Kiplinga „Břímě bělochů“ z roku 1899.

Kolonie v klasickém slova smyslu byla území rozměrem „mateřské“ země sice dalece překonávající, nicméně jimi více či méně kontrolovaná. Zpravidla (násilně) christianizovaná, hospodářsky exploatovaná, genetické proměňovaná, ba genocidou z civilizačního hlediska programově ničená.

Díky Klímově knize se dozvídáme, že německý kolonialismus lze sledovat od doby panování braniborského kurfiřta Friedricha Viléma (1640-1688), jenž usiloval o profit z obchodu vzácnými komoditami v Guinejském zálivu. Po osvícenství, Velké francouzské revoluci a bolestných napoleonských válkách se ve Střední Evropě popřává sluchu romantickému vlastenectví volajícímu po opětovném sjednocení Německa. Mýty velmi silně inspirovaný hudební skladatel Richard Wagner (1813-1883), osobní přítel „stvořitele Nadčlověka“ Friedricha Nietzscheho (1844-1900), vyhlásil v revolučních Drážďanech v roce 1848 toto: „Chceme jezdit přes moře na lodích a zakládat na různých místech mladé Německo. Chceme to dělat lépe než Španělé, kteří udělali z Nového světa jatky, lépe než Angličané, kteří si z něho udělali krám. Chceme to učinit po německu a nádherně.“ (S. 25) Objevila se série prapodivných projektů, jimž na atraktivitě přidávalo tehdy v celé Evropě rozšířené vystěhovalectví motivované chudobou a politickými ústrky. Skutečnou smršť zájmu stimulovalo vyhlášení mladého germánského státu (provokativně jej deklarují vítězové prusko-francouzské války v Zrcadlovém sále ve Versailles roku 1871). U kořenů císařství podporovaného kolonialismu tehdy stanuly vynikající osobnosti a instituce tehdejšího Německa. „Kolonie se staly nezbytným šlechtickým predikátem evropské velmoci...“ (S. 31) Postupně jsou zformovány závislé správní oblasti v Africe (Togo, Kamerun, Východní a Jihozápadní Afrika), v Pacifiku (Nova Guinea, Samoa atd.) či Říši středu (Tiao-čou). Existovaly plány na trvalou přítomnost Německa v Latinské Americe. Nenasytnost teritoriálně frustrované velmoci získala rysy neuralgického bodu mezinárodních vztahů. „Vilémovský zámořský expanzionismus se tak jako celosvětové nebezpečí stal jedním z významných důvodů k válce.“ (S. 207) Říkává se, že „rychle nabyl, rychle pozbyl.“ To přesně platí pro mimoevropské územní zisky říše ovládané z Berlína. Po většinou krátkých bojích byly zcela eliminovány během tzv. Velké války a tyto „vmezežené“ koloniální výdobytky pohltily po versailleské mírové dohodě vítězná Velká Británie, Francie, Belgie, Jihoafrická unie, Austrálie, Nový Zéland a Japonsko.

Zajímavá je proto obzvláště kapitola, v níž sehrává důležitou roli válečný osud německého důstojníka, velitele východoafrické „Schutztruppe“ Paula von Letow-Vorbecka („Válka až do konce“ na s. 318-372). Implicitně odkazuje na tradiční a silné německé uctívání

národních válečných hrdinů; vzorů nejenom pro mládež vychovávanou jakoby již k dalšímu ozbrojenému střetnutí, jehož pojetí vycházející z Velké války získalo romantickou podobu. Například podobu novodobých orlů, dobyvatelů nebes (von Richthofena alias „Rudého barona“ či jiných schopných letců – Boelckeho, Immelmanna, Udet, Göringa...), anebo v ještě kýčovitějších, barvotiskových obrysech vzezření germánského heroje svádějícího boj za udržení tajemných zámořských dálav. Ještě na podzim 1917 proto minimálně z propagandistických důvodů odstartovala německá vzducholod' Zeppelin L 59 vezoucí tolik potřebné zásoby vyčerpaným krajanům do Ostafriky.

Prušácký imperialismus v první světové válce ztratil všechny rozsáhlé územní výdobytky, mimo starý kontinent pracně budovanou soustavu odvislých oblastí, za nimiž pocítilo sentiment Německo přetvořené Hitlerem v „budovu Tisícileté říše“. Je proto jenom logické, že vypjatě nacionální a rasistický stát s touhou po revanši za Versailles vznáší požadavky na opětovnou suverenitu nad někdejšími koloniemi. (Ostatně nápadně často věnují pozornost vzpomínkám na některá území druhdy kontrolovaná vilémovským císařstvím také současné poznávací seriály příslušné provenience.)

Moderní kolonialismus má mnoho vysloveně temných stránek. Některé zajímavé momenty – a v tom je možné spatřovat jeden z největších badatelských přínosů Klímovy knihy – této stránky lidského vývoje naznačují, že záměry vyhladit nepřátelská etnika nejsou až výplodem moderní extrémní pravice třicátých a čtyřicátých let minulého věku, nýbrž minimálně počátku samotného „století rozumu a elektřiny“. Uvedme si konkrétní příklad. Přímo elektrizuje zjištění, že uběhly zhruba tři roky od stého výročí záměru fyzicky zničit povstavší kmen černých Hererů v Německé jihozápadní Africe.⁴ Oč šlo? Počáteční úspěchy odbojných domorodců nad rozptýlenými a početně slabými korpusy koloniálních vojáků obrátily vývoj revolty vyhlášené v lednu 1904 náčelníkem Samuelem Maharerem ve válku, již věnovalo pozornost celé Německo. Příímý účastník skutečných i politických bojů (s výjimkou postoje sociálních demokratů tehdy dominoval požadavek na důraznou odplatu za tupení národní cti „nižší“ rasou) prohlásil: „Nejdu s těmi fanatiky, kteří by nejraději viděli Herery úplně zničené. Kromě skutečnosti, že není snadné vyhladit lid se 60 000 nebo 70 000 příslušníky, bych to považoval za hospodářskou chybu. Potřebujeme Herery jako chovatele dobytka, třeba v malém, a zvláště jako pracovní sílu. Bude úplně stačit, když budou mrtví politicky.“ (S. 93) Tehdejší jmenování generálporučíka Lothara von Trotha do velících funkcí v regionu ukázalo, že stoupencem krajní tvrdosti v koloniích je sám císař Vilém, neboť Trotha

⁴ Geneticky a jinak postižený národ Hererů dnes marně volá po finančním odškodnění.

již jisté „decimační“ zásluhy měl. Technická a organizační superiorita posílených evropských jednotek vedených nadto kvalitními veliteli (členem štábu se stal dříve zmíněný Paul Emil von Lettow-Vorbeck (1870-1964)) postupně opanovala rozsáhlá bojiště a nastala genocida, kterou „Velký generál mocného německého císaře“ prohlásil de facto za oficiální součást státní politiky: „každý Herero, ať se zbraní nebo beze zbraně [bude]... zastřelen. Neušetřím žádnou ženu nebo dítě, pošlu je zpět k jejich lidem nebo je dám zastřelit.“ (S. 95) Přeživší volili často útek do ciziny, odvážný vůdce vzbouřenců Maharero skončil jako levná manuální síla v Transvaalu.

Abychom však nevzbudili dojem, že dobové koloniální násilí muselo mít nutně vysloveně rasový podtext anebo že se omezovalo jenom na relativně malá německá území, připomeňme v zájmu historické objektivitě v čase i prostoru blízké burské války mezi potomky holandských osadníků a agresivní viktoriánskou Británií⁵, kdy ke zlomení bílých partyzánů výrazně přispěly faktické koncentrační tábory zřízené pro moření neválčících rodin povstalců. Dokonce se vlastně zdá, že kolonie bývaly na jedné straně ve vleku nakonec velmi krvavého vývoje *uvnitř* „starého kontinentu“ – klasický příklad jsou dekolonizační hnutí po vyčerpávající 1. a 2. světové válce, ale zároveň občas předjímalý, byly smutnými vizionáři dramatického vývoje v „mateřských“ zemích. Předobrazem ztráty skutečných kulturních zábran civilizovaného člověka dvacátého věku.

Celkově je kniha Pod německou vlajkou velmi cennou prací. Její určitou slabinou je ovšem to, že přes veškerou autorovu snahu a výborný, velmi osobitý literární styl plný aluzí na pojmy ve Střední Evropě proslulé – viz názvy kapitol a pasáží Budování říše či Zkáza křižníku Königsberg – není právě přehledná. Dojem z neobyčejně učeného textu opřeného o velmi početnou literaturu a prameny, doplněného navíc slovníčkem dobových politicko-správních, národopisných a geografických pojmů poněkud kazí nesmírně podrobný, až malicherný informační proud mnoha méně smysluplných technických detailů. Doslova. Samoučelné rozepisování se o množství a typech ručnic ukořistěných tou či onou stranou v bezvýznamných šarvátkách plynulost vnímání informací opravdu komplikuje a dokazuje u jinak perfektní práce s řadou přesahů, že méně může být někdy více.

⁵ Pověstné „břímě bílého muže“ poněkud ironizuje také vývoj vztahů mezi národoveckými Iry a stoupenci Velké Británie, zejména Angličany.